

OMER MUŠIĆ

POSLANICA ŠEJHA MUHAMEDA UŽIČANINA BEOGRADSKOM VALIJI MUHAMED-PAŠI

Poznato je da je Užice dalo turskoj književnosti nekoliko značajnih imena kao što su pjesnici Mustafa Zari, umro 1687 g., Džari Čelebi, umro 1664 g., Vusleti, umro 1689 g., Zikri, umro 1689 g., Sabit, umro 1712 g. i drugi. Ali Užice je izgleda bilo za čitavo vrijeme turske vladavine u našim zemljama značajan centar derviša, a naročito pripadnika halvetijskog reda. Od užičkih šejhova poznati su naročito šejh Muslihudin Užičanin, umro 1642 g. te njegovi sinovi Hasan i Isa. Oni su bili pročelnici derviškog reda halveti i kaže se da su imali velik broj pristalica.

U svoje vrijeme bio je isto tako poznat i popularan šejh Muhamed Užičanin autor poslanice koju ovdje donosimo. Ni pored svih nastojanja nismo zasada na žalost u mogućnosti da pružimo kakvih detaljnijih i provjerenih podataka o životu i djelovanju toga šejha Muhameda. Pouzdano je samo ono što se da izvući iz same ove njegove poslanice. Sve ostalo je predanje koje u nedostatku sigurnih istoriskih vijesti mora da nas zasada zadovolji.

Ovome šejhu bilo je ime Muhamed. To se utvrđuje iz teksta same poslanice. Prema pismenom saopćenju Abdulaha Kačapora, imama iz Novog Pazara, taj se šejh zvao Šejh Muhamed Muhidin Mustafa. On mi je to javio na osnovu saopćenja dvojice stanovnika iz Rožaja u kome se nalazi turbe ovoga šejha. Iz poslanice, dalje, pouzdano znamo da je šejh Muhamed rodnom iz Užica.

Ova je poslanica napisana 1161/1748 g. i upućena beogradskom valiji Muhamed-paši. Iz pisma se dalje vidi, da je šejh Muhamed bio vrlo odvažan čovjek i da se borio protiv nasilja vlasti i tlačjenja raje. U svom rodnom mjestu imao je velik broj pristalica.

Zbog svoga energičnog stava protiv globa i tereta koje je beogradski valija Muhamed-paša i njegovi potčinjeni činovnici navallili na rajnu on je došao u nepomirljiv sukob s tim pašom a istovremeno stekao još veći ugled i privrženost ogorčenih masa tako da je sve to izazvalo otvoreni sukob o kome se govori u ovoj poslanici.

Taj pokret nije se ograničio samo na Užice i okolinu nego je obuhvatio mnogo šire područje. Na osnovu ovoga pisma postaju nam jasniji navodi sarajevskog kroničara Bašeskije koji u isto vrijeme kada su se ovi događaji dešavali u Užicu spominje progone i ubijanje masa u Sarajevu zbog toga, što su se digli protiv nasilja vlastodržaca. Sasvim je moguće da je pokret užičkog šejha našao svoga odziva i u Bosni i svoje tjako uporište u Sarajevu. Njegov pokret je imao socijalno-ekonomsku pozadinu što se vidi iz same poslanice u kojoj šejh napada beogradskog pašu što dopušta da se na raju navaljuju velike globe i tereti.

Premda nam detalji ovoga sukoba zasada nisu poznati ipak se čini sigurnim da je šejh u svojoj borbi bio brzo savladan od vlastodržaca. Tvrdi se da je šejh ubijen od turske vojske g. 1163/1750 u selu Balotići dva sata daleko od Rožaja, odakle mu je tijelo prenešeno u Rožaj.

Tihomir Đorđević je zabilježio predanje da je šejh Muhamed bio optužen kao buntovnik i pogubljen u Balotićima kod Rožaja od ljudi pećskog paše Mahmudbegovića. (Narodni život V, 21). To potvrđuje jedno drugo predanje po kome je otkopana glava šejhova odnesena u Peć a trup u Rožaj i pokopan kod Kurtagića džamije gdje mu je kasnije navodno 1271/1854 podignuto turbe. Turbe je navodno podigao po nalogu sultana Rušdi paša Bagdadlija. Predanje kaže, da je slijedeći dan po prenosu šejhova trupa u Rožaj, imam Kurtagića džamije u Rožaju otišao u Peć i na neki misteriozan način uspavavši stražu koja je čuvala šejhovu glavu, istu izbavio i prenio u Rožaj. Jedno je turbe šejhu podignuto i u selu Balotiću gdje je šejh pogubljen. Oba turbeta i danas postoje i nalaze se u dobrom stanju.

Vrlo se malo znade i o Muhamed-paši kome je ova poslanica upućena. Mehmed Surejja u Sidžilli Osmani. (svezak IV, strana 243) kaže o njemu ovo: »Sejjid Muhamed-paša je iz Dimotike (Trakija). Godine 1144 (1731—32) postao je carski silahdar. Bio je beogradski valija od muharema 1160 (januara 1747) do ševala 1161 (novembra 1748). Bio je blage naravi, pristupačan i pravedan. U upravljanju državnim poslovima nije imao sposobnosti.« Šemsudin Sami u Kamus el-alam (svezak VI, strana 4200) o tome Muhamed-paši kaže ovo: Sejjid Muhamed-paša Silihdar, koji je bio za vrijeme sultana Mahmuda I veliki vezir, je iz Dimotike. Ulaskom u carski dvor za vrijeme sultana Mustafe II nakon što je bio peškiraga i čokadar postao je silihdar. Bio je valija u Haniji, Inebahtiju, Beogradu i konačno 1160 (1747) u Džidi. Umro je 1170/1756. Bio je obrazovan, blag i ispravan čovjek, ali u važnim državnim poslovima nije imao sposobnosti.«

Čini se da su podaci u Sidžilli Osmani o tome kada je Sejjid Muhamed-paša kome je ovo pismo upućeno bio valija u Beogradu sasvim tačni. Njih potvrđuje datum kojim je datirano ovo pismo li tu nema nikakvih neslaganja.

Ova poslanica baca dosta svjetla na neke do sada istoriji uopće nepoznate događaje. U nedostatku drugih podataka moramo se zasada ograničiti samo na to da ovdje donesemo tekst i prevod ove poslanice.

Prepis ove poslanice po kome je priređeno ovo izdanje nalazi se sada u Gradskom muzeju u Titovom Užicu.

Tekst poslanice glasi:

Bismihī subhanehu hamiden ve musalliyen.

Kale te a'la: »Ve seya'lemu 'llezīne zalemū...«
(elayet).

Ve kale. 'Alejhi'sselamu: »Men re'a mazlūmen fe'stegāsehū felem jugishu duribe fī kabrihī seb'une¹⁾ sevtan mine'nnāri.«

Senin tarafından ki Belgrad'da pašasin »Rahime 'llāhu imre'en 'arefe kadrehu ve lem yetecavez tavrehu« kelamiyle musaddar mektübün gelüp mazmunu ma'lum oldu. Ve ene ekulu: «Ve ufevvidu emrī ila'llahi inne'llahe besīrun bil'ibadi.« Bu fakıra ta'riz yunundan kelimāti mezkureyi ne husus için irad etmişsin? Emir bil marūf nehī 'anil'munkerde sarf-i ma'kdur ve bezl-i mehud eden ülemanın kadrī

¹⁾ Mjesto seb'une treba seb'ine.

üzere hevai nefsine tabi' olup el'avämmü ke'lhevämmi mekulesi olanümeranın kad-
rın erfa' ve a'la za'm ve iddi'a etmeni müş'irdir. Halbuki bu itikatta olan tecdidina
muhtaçtır. Ve dahi nehy-i munkerattā sa'y ve ihtimamıza şe'n ve bugzunuzdan naşidir.
Halbuki ana bugz ehl-i nifak evsāfındandır. Kema kale te'ala: »Elmunāfiküne ve'l-
munāfikātu ba'duhum min ba'din ye'murüne bi'lmunkeri ve yenhevne ani'lma'rufi...
(elayet). Ve halbuki emir bi'lma'ruf ve nehy'ani'lmunkerin meratibi selasesinin vu-
cubu ma'rifeti kadirle meşrūt değildir. Ancak istita'atla meşruttur. Nitekim Server-i
kainat 'alejhi efdalu'ssalavāt buyurmuştur: »Men re'ā minkum munkerin felyugay-
yirhu biyedihī fein lem yestetī febilisānihī...« (elhadis). Ve dahi buyurmuştur: »Men
cāhedehum biyedihī fehuve mu'minin ve men cahedehum bilisānihī fehuve mu'mi-
nun...« (elhadis). İki bile hadista yediyle cihad ve münkeri tagyir-i lisan ve kalb
üzere sarāhatan takdim ve zimnen tafdil, ve mertebeli ednāsi 'ademi istita'at sebeb-
iyle terhis olunmuştur. Ve dahi Allahu a'lemu, »men 'arefe kadrehū...« şibaretinde
değirmenciler gibi ma'na vermişsiz. Zira Resūli ekrem: »Men 'arefe nefsehū felkad
'arefe rabbehu« buyurdugunun ma'nasi: men 'arefe nefsehū bi'l'aczi ve'l ihtiyāci 'arefe
rabbehu bil'kadreti'l'kāmīleti ve'l'gine'ttāmī, ve bu 'irfan ihtisabın vucubu şeriatin-
den değildir. Belki te'siri ve gayriye nef'i şeraitindendir.

Kelimati arebiyye'i mezkureden sonra mektubunda tahrir ve testir olunan şu
ki: sen ki Ujicede sakin şeyh Muhamed' sin, ba'de'sselām inhā olunur ki: mukadde-
men ihtilāl-i nizam serhatta bādi harekāt nahemvarenin semeresi biladi ahara nakl
için sadir olan ferman-ı alişane kitap ve sünnet ve icma'i umm muktezasınca itā'at
vacip iken nice müfsidlerin tagriri ile itā'attan huruc eylediginden naşī bu def'a zu-
hura gelen kital ve fesad devleti 'aliyyeye mun'akiis oldukta ehl u 'ijjal ve etba' u
esyā'in ile Bosna tarifına nakl ve icla olunmen için tarafimiza muekked ve muşey-
yed ferman-i 'alī sadir olmuştur, deyu tahrir olunmuş.

Subhana'llah sen ki vezir 'ad-olunmuşsun zulum ve tugyan sebebiyle hem Allāh
te'alaya 'āsi olmuşsun, hem resuluna hem kitabına, hem padişahımzin hattıyla mu-
ekked ferman-i'alişanın dāima muhalefet üzere ilken sen mu'ateb ve mu'akab olmağa
seza olmayupta biz anların ve padişahımzin 'adalet fermanıyla 'amel etmeğe ve ettir-
meğe sa'y ve ihtimam ederken mu'ateb ve mu'akab olmağa seza olmamız, ne 'acib
muslimanlığa uymaz hüküm ve emirdir ve hakka muhalif fermanıdır. Biz sizden şekva
edecek iken siz bizden şekva edersiniz. Ne 'acib ve garib şekvadır. Nitekim şa'irin
biri demiş (beyt):

»Kahri dehirle olup tuti guraba hemnişin
Yine şekvayı gurab eyler, garabet bundedir.«

Eger dersenez ferman padişahım sudur etmiş nami olduktan sonra ister zulum
fermanı olsun ister 'adli ister ta'at ister ma'siyet, itā'at lazımdır. Bu hükümünüz Kur'an
ve Hadise muhalif olduğundan gayri dört kitaba dahi mugayırdır.

Resuli ekremin: »Ela la itā'ate limahlükün fi ma'siyeti'l'hālikī« hadis şehadetiyle
ve dahi »Inneme'tta'atu fi'lma'rūfi« hadis-i şerif delaletiyle zikr-olunan hadislerde şub-
heniz ya müşkileniz var ise Meşārik-i İbni Melekte sebeb-i vurudina bakın ki Resuli
ekrem nasb-edüp itā'atıyla 'askerine ferman-ettiği emire ma'siyette emrine
itā'at etmeyenlere ne buyurdu, ve eger ana itā'at edüp ateşe girmiş olsanız kıyamete
değim ateşten çıkmazdınız, deyu buyurdu.

Halbuki bu fakirin anladığı üzere Belgrad'da ve Islambol'da fermanlar düzülür
ki padişahın andan asla haberi yoktur. Tarafimiza gönderdiğiniz mektupta bu dahi
tahrir olunmuş ki: Ve biz dahi 'ala eyyi halin bu emri icraya me'muruz ve şeddi nitaki

'azimet olunmuştur. İmdi bir an tevekkuf etmeyüp 'arz u vekârınla ve evlâd u 'ijal ve eşja' u etba'inla kalkup gidesin ve illa 'askeri mevfüre iyle varıldıkta senin yûzünden bukadar 'ibadullahâ olacak hasareti kulliyen'in dünyada ve ahirette vebali boynuna vucuda gelecek fesada masdar olduğun bilüp tefekkür ve te'emmül ve cevabi şafi irsal eyleyesin, deyu tahrir olunmuş.

İmdi sana cevabi şafi şu ki:

Allah 'azîmu'sşandan ve şedidul'ikabdan kork! Kaçan hazreti 'Azrail 'askeri mevfürei mehîbe iyle ruhunu kabz etmeğe gelir sana ne hej'etle gelir, fikr-eyle! Yohsa sana deyu: Uhruc min darike'lleti 'ammerteha îla darike'lleti harrebteha, yohsa: Uhruc min darike'lleti harrebteha îla darike'lleti 'ammerteha, hatirina getir! Teslim-i ruhun şiddetini fikr-eyle! Nice senin gibi vezirlerin mevt-i şiddetinden çarsablar boyanup mülevves olur. Kabirda halin nice olur? Münkir ve Nekir sana ne hej'etle gelir? Kabrın yohsa cennet bakçesi olur, yohsa cehennem çukuru? Kiyamette halın nice olur? Yohsa ümerâi selefi salihin gibi 'adillerin ikram suralmesiyle cennete sürülürsün. Yohsa mi Fir'avn ve Şeddâd gibi zâlimler iyle ihânet sürülmesiyle cehenneme sürülürsün? Anı çok hatirina getir! Zulumdan sakın! Sa'i bil'fesad olan zalemeyi vekil ve mütesellim nasb ve atraf u eknâfa gönderup vilayeti harab etme! Zuluma Allahın rizası yok, Resulunun yok, padişahimizin yok. Bu senin zulmuna ruhsat verecek olursam ister bunda oturmağim iyle ister sizin kolayına zulum ve fesad etmek için icad ettiğiniz sahte ma'siyet fermanınıza itaat edüp bir tarafa savulmağla olsun. Nitekim siz hevaniz yahod cehaletiniz muktezasince öyle hüküm edersiz, Allah te'âlâya ve Resuluna ve padişaha hiyanet etmiş olurum.: »İnne'llâhe la yuhibbu'lhâinîne«. 'Askeri mevfüre iyle üzerimize musallat olacağın iyle tehdid ve tahvifi murâd etmişsin. 'Aceba ne için? Ve vallahi gayri şey için değil, ancak muslimanlığımızdan ötürü. Nitekim Hakkı celle ve 'ala ashabi ulhud hakkında buyurdu: »Ve ma nekamû minhum illâ en yu'minû bi'llâh'l 'azîzi'lhamîd.« İmdi Allahtan kork, nastan utan, yalan söyleme, iftira etme, kizbin suduru ma'siyet olduğundan kat'i nazar her dinde her kese beynennas ma'yub 'alelhusûs muluk ve vuzeraya kati ma'yuptir. Gönderdiğin ferman suretinde öyle munasebetsiz kezebâtiniz kira'et olundu ki, olkadar galîz ve celî olan şetat ve kizbe cesaretiniz işidenleri 'acebe kodu. Ol iftiraları kelb yağiyle yemezdi. Size kabahat görünür. Bizden bir şey sudur e'ttisede dünyada ve ahirette cevabi salih olacak kitab ve sunnetten ve icma'i ummetten kavi mühlkem deliliyle sudur etmiştir. Senden gibi hevai nefisle sudurundan Hodâ 'azze ve celle siğiriniim. Çünkü sen zamince işlerin kütaba mu'tabık edüp padişaha 'asi değilsin. Niçin divarımızdan re'aya fukarasından yüzler kese mâli zulmen enva'i izaiyle aldın? Bila ferman-i 'ali üzerime 'asker cem'-edeceksin. Bilmen ne göne leşker cem' edüp bizi garet edeceksin. Meger Nemçeyi yahod Islambolın Hamzevilerini ki anlara »podrumi« daha derler. Podruma girdiklerinde başlarına şapka geyüp biri birin Nikola-Şaban Yovan-Recep namiyle çağırır. Gündüz oldukça kimnin başında kadi saruği kimnin kafesi, kimi vezir kapusunda kimi defterdar. Ol vakıta biri birin Şaban efendi Recep efendi deyu nida ederler. Meger anlar mededinize gelirlerse zina mebhasi imân kitabında yazıldığı üzere Hamzeviler kırk bin olduklarında huruc edeceklerdir. Yohsa atrafımızda olan eyaletler halki din ve mezhebimizi bilmişlerdir. Dünya içinmidir sa'yimiz, yohsa ahiret için mi anlamışlardır. Ve sen da bilirsin, ve lakin »Hubbu'ddunyâ re'su kulli hatîatin« hadis-i şerifdir. Ve cem'iyet edüp gelmenizden da çokluk havfım yoktur. »Hasbuna'llahu ve ni'me'lvekîl ni'me'lmevla ve ni'me'nnasîr.«

Kale šarirun (beyt):

Inne kavmi tecemmetu ve fi katli tehaddesū,
La ubālī bicem'ihim kullu cem'in muennesun.

Ve kad kāle te'ala: »Ellezine kāle lehumu'nnāsu inne'nnāse kad ceme'ū lekum fa'hševhum fezādehum īmanen ve kālū hasbuna'llāhu ve ni'me'lvekil. F'enkalebū bi-ni'metin mine'llāhi ve fadlin lem yemseshum su'un... (elayet).

Imami Kurtubi fedāil-i cihatta zikr-eylemiş ki: Bir kez Rum padişahi cemi' muluk-ı kuffarı Konstantiniyyede cem' edüp ittifak eylediler ki ehl-i islami bilkulliyeye yer yüzünden götürüp ref' ve kal' eyleyeler. Nitekim siz emir bi'lma'ruf nehy'ani'l-munker eden 'ulemayı murad etmişsin. Hatta Islambol'da cem'iyyet edüp altıjuzbin bellu 'asker-i kuffār cem' eylediler ve sair karıldı 'askere hadd u nihāvet yogıdı. Kuffārın kesretine nāzaran ehl-i islām bir kara öktüz üzerinde bir beyaz kıl kadar yogıken Hakk te'ala ehl-i islāmı mensūr ve zalımları munhezim etti. Hikāye uzundur. Biz heman meticesini söyleyelim, 'akıbet kuffārın başpadişahları olan Rum padişahını esir edüp ve boynuna bir organ takıp ve öylece 'asker içinde gezdirdiler. Kimesne iki akçe vermedi, zira ol gün iki zālīm bir akçeye satıldı-ğının nihayeti yoktur. Hele bir kimse der: Benim bir kelbim var, anımla değışirseniz değışelim, deyüp ehl-i islām ser'askeri olan: elkelbu li'lkelbi ve'lhabisu li'lhabisi, deyüp değıştirdiler. 'Akıbet Islambol tahtına gönderdiler. Erkān-i mulūk andan ıraz edüp gözlerine meyl çeküp hūr ve zelil oldu. İşte her kim ehl-i islāmı ziyade su'i kast eder öylece hūr ve zelil olur. »Fa'tebirū ya uli'llebbabi.« Bākī: »E'izze emre'llahi yu-'izzeke'llahu« (elhadis).

Ve ma'lumun olsun ki: bu risalenin suretleri in şae'llāhu te'alā Belgrad'da ve Edirne'de ve Islambol'da ve Mekkei-mükerrreme'de ve Medinei-münevvere'de olan 'ulema ve sulehayı irsal olunur, vebalı var ise boynunuza. Nitekim sen bize mektubunda: vebalı var ise boynunuza, deyu tahrir etmişsin. Ve lakin bunun vebalı olmadığından ma'ada in şae'llāhu te'alā çok nef'i zahir olur. Nitekim Hakk celle ve 'ala kelami kadiminde haber verüp buyurdu: »Inne'lezine ca'ū bi'lifki 'usbetun minikum la tahsebūhu şerren lekum bel huve hajrun lekum.«

İmdi risalemizin münteşir olmasından size bir elem hāsil olursa, felā telümünī ve lümū enfusekum ve men garrekum ve agvākum ve sehhele emrekum ve a'ta fetvākum ve harredakum 'ale'l'isyanı ve ezāle takvākum.

Ve'sselāmu 'alā men'ittebe'ah'lhudā ve tereke'zzulme ve'lhevā.

Hurrine fi 3 min şehri
rebi'l'lahari sene 1161

Hadimu'lfulkarā
Muhammed elma'rūf bi Ujice
şejhi.

U Njegovo ime, slava Mu, zahvaljujem i molim.

Rekao je uzvišeni Allah:

»Znaće oni koji su nasilje činili...«¹⁾

A rekao je Muhamed alejhi 'sselam:

»Ko vidi nekoga, kome je učinjeno nasilje i ovaj od njega zatraži pomoći. a on mu ne pomogne, biće izbatinan sa 70 paklenskih bičeva u grobu.«

Od tebe koji si paša u Beogradu došlo mi je pismo koje započinje riječima: »Neka se smiluje bog čovjeku, koji je svjestan svoje vrijednosti a ne prelazi granice pristojnosti«, i saznao sam sadržaj pisma. A ja na to velim: »Prepuštam svoju stvar

¹⁾ Kur'an, XXVI, 227.

bogu, zaista bog vidi svoje robove.«²⁾ Zašto si spomenute riječi uputio ovom siromahu u vidu prigovora? One pokazuju da ti misliš i tvrdiš, da je vrijednost onih zapovjednika koji su odani strastima i koji spadaju u prostu svjetinu (glupu) kao stoka, veća i viša nego vrijednost učenih ljudi (uleme) koji ulažu sav svoj trud i troše svu snagu u upućivanju na dobro i odvracanju od zla. Međutim, ko ima takvo vjerovanje treba da svoj iman obnovi. To proističe iz vašeg stava i mržnje prema našem nastojanju, da sprečavamo zlo. Međutim, mržnja prema tome jest svojstvo licemjeraca, kao što kaže uzvišeni bog: »Licemjerni ljudi i licemjerne žene su jednaki, naređuju nedopuštene stvari i odvrćaju od onog što je dobro.«³⁾ Obaveza da se upućuje na ono što je dobro i odvrća od onog što je zabranjeno — a koji postupak ima tri stupnja — nije uslovljena spoznajom svoje vrijednosti, nego je uslovljena samo mogućnošću, kao što je rekao Muhamed, — neka je na njega najveća milost božja, — »Ko od vas vidi nešto nedopušteno, neka ga otkloni snagom (rukom), ako ne može (rukom) neka (osudi) jezikom (govorom)...«⁴⁾ On je također rekao: »Ko se bori protiv njih (grješnika) svojom rukom (djelom), taj je vjernik, a ko se bori protiv njih jezikom (govorom) i to je vjernik.«⁵⁾

Štaviše, u oba hadisa je jasno istaknuta i po smislu podvučena fizička borba i sprečavanje zabranjenog nad borbom jezikom i srcem, a najniži stupanj je dozvoljen zbog nedostatka više mogućnosti. Bog najbolje zna, a (čini mi se) vi ste i rečenicu: ko je svjestan svoje vrijednosti — protumačili kao (što bi protumačili) mlinari, jer smisao one izreke najčasnijeg božijeg poslanika: ko spozna sebe, spoznao je svoga gospodara jest ovo: ko spozna svoju nemoć i zavisnost prema bogu, spoznao je savršenu božju moć i njegovu potpunu neovisnost. Ova spoznaja ne uslovljava obavezu odgovornosti (polaganje računa — ihtisab), nego je ona jedan od uslova da se na drugog može djelovati i koristiti mu.

U tvome pismu iza arapskog teksta bilo je napisano i navedeno ovo: »Ti, koji si Šejh Muhamed, što stanuje u Užicu nakon pozdrava primi na znanje sljedeće:

Vama je bila dužnost da se u smislu Kitaba,⁶⁾ Sunneta⁷⁾ i Idžma-i ummeta⁸⁾ pokorite uzvišenom fermanu — koji je uslijedio kao posljedica neumjesnih postupaka, koji su ranije prouzrokovali narušavanje reda na granici — i da se preselite u drugi kraj. Kada su borbe i neredi koji su se ovaj put pojavili zbog toga što ste (vi) — zavedeni od mnogih smutljivaca — otkazali poslušnost (pokornost) — odjeknule do Visoke Porte nama je došao strog i opetovan uzvišeni ferman, da se sa svojom porodicom, pristalicama i sljedbenicima preselite u Bosnu.« Tako je napisano.

Subhanallah (doslovno: neka je slava bogu). Čudno je da ti koji se smatraš vezirom, ti koji si zbog nasilja i odmetništva postao neposlušan bogu i koji stalno postupáš suprotno njegovom poslaniku, Kuranu i uzvišenom fermanu, potvrđenom vlastoručnim pismom našeg cara, — nijesi zaslužio da budeš ukoren i kažnjen, a da

²⁾ Kur'an, XL, 44.

³⁾ Kur'an, IX, 68.

⁴⁾ Muslim, El-Džami es-sahih, Cairo 1329, I. 50.

U tekstu nije donesen čitav hadis, na kraju je izostavljena rečenica koja u prevodu glasi: »... a ako ne može (spriječiti ni rukom ni govorom) nekama to učini srcem (tj. neka mrzi) a to je najslabije vjerovanje«.

⁵⁾ Muslim, El-Džami es-sahih, I, 51.

⁶⁾ knjiga (Božja tj. Kur'an).

⁷⁾ tradicija Muhameda a. s.

⁸⁾ suglasno rješenje islamskih učenjaka. Kitab, sunet i idžma se smatraju osnovnim izvorima islamskog učenja.

mi, koji se trudimo i nastojimo da i druge upućujemo da postupaju po njima (Kur'anu i Sunnetu) i po pravednom fermandu našeg cara — zaslužujemo da budemo ukoreni i kažnjeni. To je čudna, muslimanstvu nedolična odluka (hukum) i zapovijed, i ferman istini suprotan. Mjesto da se mi tužimo na vas, vi se tužite na nas. Zaista je čudna i neobična ta tužba! Neki je pjesnik rekao:

»Silom prilika neki papagaj se udružio s vranom,
Ipak je čudo u tome što se vrana tuži.«

Ako kažete: »pošto ima ferman koji je izdat od cara, a kojem se treba pokoriti bez obzira naredivao on (ferman) nasilje, pravdu, poslušnost ili buntovništvo — takvo vaše rezonovanje (sud) je u suprotnosti ne samo s Kur'anom i Hadisom nego je ono u suprotnosti i sa četiri svete knjige (kitab). Da je tako svjedoči nam izreka časnog poslanika: »Pazi, ne treba biti pokoran nikakvom stvoru, ako se time griješi prema stvoritelju«⁹⁾ i na što upućuje njegov časni hadis: »Pokoriti se treba samo u onome što je dobro.«¹⁰⁾

Ako vam je u spomenutim hadisima štogod sumnjivo ili nejasno, pogledajte u djelu Mešarik od Ibni Meleka¹¹⁾ povod kojim su izrečene. Naime, kad je časni poslanik postavljao zapovjednika vojsci, naredio joj je da se pokorava njegovim zapovjedima, (ali) da se ne pokorava naredbi zapovjednika, ako ovaj naređuje nedozvoljene stvari. »A ako mu budete poslušni (u tome) i (stoga) uđete u pakao do sudnjeg dana nećete izaći iz pakla«.

Medutim, kako je ovaj siromah razumio: u Beogradu i Carigradu se falsifikuju fermmani, a da o tome car ni pojma nema.

U pismu koje si nam poslao stoji još i ovo: »Nama je naredeno da ovu stvar na svaki način izvršimo i već smo se pripremili na put (pohod). Prema tome ni časa ne časi nego s obrazom i časno sa svojom djecom, porodicom, pristalicama i sljedbenicima podigni se i idi. Inače treba da znaš da si ti odgovoran i ovoga i onoga svijeta i da grijeh ide na tvoj vrat za svu štetu koja će zbog tebe nastati tolikom narodu, i da si ti bio povod nereda koji će nastati kada se prisprije s vojskom. Za to razmisli i pošalji zadovoljavajući odgovor«. Tako je napisano.

Evo ti dakle zadovoljavajući odgovor: Boj se velikog boga i njegove teške kazne! Kad dođe hazreti Azrail¹²⁾ s velikom i strašnom vojskom da ti dušu uzme, u kakvom će ti obliku (silom) doći? Promisli da li će ti reći: izlazi (dušo) iz kuće koju si popravljala u kuću koju si rušila, ili će reći: izlazi iz kuće koju si rušila u kuću koju si popravljala! To imaj na umu! Razmisli o tegobi predaje duše! Kod mnogih vezira kao što si ti bila je uprljana posteljina od smrtnih muka. Kakvo će tvoje stanje biti u grobu? U kakvom će ti liku doći Munkir i Nekir?¹³⁾ Da li će tvoj grob biti rajski vrt ili paklena

⁹⁾ Navedeni hadis se ne nalazi u djelu Mešarik od Ibni Meleka na koje se poziva pisac. Vidi nap. 11.

¹⁰⁾ Ovaj se hadis ne nalazi u djelu Mešarik na koje se poziva pisac, nego u zbirci Musned od Imami Ahmeda. Vidi napomenu 11.

¹¹⁾ Ibnul-Melek je napisao komentar na Mešarik, a ne samo djelo kako veli pisac. Komentar se zove »Mebarik el-ezhar fi šerh mešarik el-envar«. Pisac komentara je šejh Abdul-Latif ibn Abdul-Aziz. Poznat po nazivu Ibn el-Melek ili Ibn Firište (Firište-oglu). Djelo je štampano u Carigradu 1309 g.

¹²⁾ Ime anđela kojem je dužnost da uzima duše. Zove se još i melek el-mevt. Vidi: Š. Sami, Kamusi turki, II, 935.

¹³⁾ Ime dvojice anđela koji čovjeka u grobu ispituju o životu i radu na ovom svijetu. Vidi: Š. Sami, Kamusi turki, II, 1421.

jama? Kakvo će tvoje stanje biti na sudnjem danu? Da li ćeš biti predveden u raj časno kao prijašnji dobri zapovjednici, ili ćeš biti predveden u pakao na ponižavajući način s nasilnicima kao što su Faraon i Šeddad?¹⁴⁾ Toga se mnogo sjećaj! Kloni se nasilja! Ne ruši vilajeta postavljajući pomoćnicima (vekil) i zastupnicima (muteselim) nasilnike koji prave nered i šaljući ih po pokrajini na razne strane. Nasilja ne trpi ni bog, ni njegov poslanik ni naš car. Ako bih ja povlađivao tvome nasilju svojim ostankom ovdje i pokorio se tvome falsifikovanoj fermandu, koji ste sačinili da bi lakše mogli narodu nasilje i nered praviti, ili se nekud preselio, učinio bih izdaju prema bogu, njegovu poslaniku i našem caru kao što vi upravljate po ćefju ili iz neznanja. Bog zaista ne voli izdajnike.¹⁵⁾

Htio si me uplašiti time, da ćeš na me poslati veliku vojsku. A zašto? Boga mi nije ni zbog čega nego zbog moga muslimanstva. Bog je o ashabi uhdudu¹⁶⁾ rekao: »Mrzili su ih samo za to što su vjerovali u svemoćnog i slavljenog boga.«¹⁷⁾

Prema tome boj se boga, stidi se ljudi, ne laži, ne kleveći! Ne uzimajući u obzir da je sama pojava laži grijeh, svačija laž u svakoj vjeri je među ljudima pokuđena, a naročito laž vladara i vezira je vrlo pokuđena. Vaše neumjesne laži u fermandu koji si poslao pročitane su i vaša smjelost da tako grubo i otvoreno lažete začudila je one koji su ih čuli. Te klevete ni pas s maslom ne bi pojeo.

Greška se vidi kod vas. Ako je poteklo nešto od nas, to je bilo na osnovu jakog dokaza podkrijepljenog Kur'anom, Sunnetom i Idžmai-ummetom, što će biti dobar odgovor i na ovom i na onom svijetu. Bog neka me sačuva od onog što je poteklo od tvoje samovolje. Ako nijesi caru neposlušan, zato što su tvoji poslovi — po tvome mišljenju — u skladu s "Kur'anom zašto si uzeo od siromašne raje u našoj okolini na stotine kesa imetka nasilno s raznim mučenjem?

Bez visokog fermana hoćeš da skupljaš vojsku protiv mene. Ne znam kakvu ćeš vojsku skupiti i nas opljačkati, ili Austrijance ili carigradske Hamzevijske,¹⁸⁾ kojima još kažu »podrumaši«. Kada ulaze u podrum stave šešir na glavu i jedan drugog nazivaju Nikola-Šaban, Jovan-Redžep, a danju neki imaju na glavi kadijski saruk, neki šareni saruk, neki je u službi pred vratima vezira, a neki defterdar i tada se oslovljavaju Šaban-efendi i Redžep-efendi. Valjda će vam oni doći u pomoć, zato što će se Hamzevijske pojaviti — prema onom što je napisano u knjizi »rasprava o vjetrovanju« — kada ih bude 40.000.

Narod iz našeg kraja je upoznao našu vjeru i naše gledište, shvatili su da li je naš trud radi ovog ili radi onog svijeta. I ti to znaš. U časnom hadisu stoji: »Pohlepa prema ovozemnim dobrima je početak svakog grijeha.« Ni malo se ne bojim

¹⁴⁾ Faraon je opšti naziv najranijih egipatskih vladara. Šeddad je vlastito ime vladara u Jemenu (Arabija), koji je poznat po gradnji vrta i dvorca Irema u blizini današnjeg Adena.

¹⁵⁾ Kur'an, VIII, 59.

¹⁶⁾ Imenom ashabi uhdud nazivaju se hrišćanski stanovnici pokrajine Nedžran u Jemenu, koje je naredio da se poubijaju jemenski vladar Zu-nuvas stoga što nisu htjeli napustiti svoju hrišćansku i primiti židovsku vjeru. To su ime dobili po dugačkim jamama u koje su pobacani svi oni koji su žrtvovali život za svoju vjeru. Događaj se desio 523 g. Vidi: Islam Ansklopedisi, IV, 373.

¹⁷⁾ Kur'an, LXXXV, 8.

¹⁸⁾ Hamzevijske su jedan ogranak turskog derviškog reda Bajrami. Njihovo je učenje od ortodoksne uleme proglašeno krivovjernim. U čemu se sastojalo to krivovjerstvo još nije jasno. Taj red je bio u 16 vijeku raširen po Anadolu i Rumeliji. Imali su svojih pristaša i u Bosni, koji su još u drugoj polovini 16 vijeka teško proganjani. Uporedi Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo 1912, str. 25—26.

vašeg sakupljanja i dolaska.« Bog je nama dosta, on je savršen zastupnik,¹⁹⁾ savršen gospodar i savršen pomoćnik.²⁰⁾ Jedan je pjesnik rekao: »Moj narod se je skupio i o mom ubistvu se zdogovario ne vodim računa o njihovom skupljanju, svaka množina (الجمع) je ženskog roda (المَوْنُث).« Bog je rekao: »One kojima je svijet rekao: narod se je protiv vas skupio, čuvajte ih se, još je više učvrstilo u vjeri i rekli su: Bog je nama dosta, on je savršeni zastupnik. Povratili su se s blagodatima od boga i dobrotom, nije ih snašlo nikakvo zlo ... (Kur'an).²¹⁾

Imami Kurtubi je naveo (u knjizi) »vrline borbe« ovo: Jedamput je rimski car skupio u Carigradu sve nevjerničke vladare, te su zaključili da muslimane potpuno s lica zemlje protjeraju i iskorijene, kao što ste vi namjeravali učiniti s učenim ljudima, koji naređuju ono što je dobro a zabranjuju ono što je zlo. Sastali su se u Carigradu i skupili 600.000 prave nevjerničke vojske, a ostaloj vojsci kraja ni konca nije bilo. S obzirom na mnoštvo nevjernika, a da muslimana nije bilo ni koliko bijela dlaka na crnu volu, bog je pomogao muslimane a porazio nevjernike. Priča je duga, da spomenemo samo kraj. Konačno su zarobili rimskog cara, vođu svih nevjerničkih careva. Stavili su mu konopac na vrat i tako ga kroz vojsku proveli. Niko nije dao ni dvije akče za njega, jer toga dana nije bilo kraja prodaji dvaju nevjernika za jednu akču. Neko je rekao: »Imam jednog psa, ako hoćete da zamijenimo.« Muslimanski vojskovođa je rekao: »Pas za psa nevaljalac za nevaljalca.« I zamijenili su. Na kraju su ga poslali u Carigrad njegovom prestolu. Državni dostojanstvenici su okrenuli glavu od njega, oslijepili ga te je ostao osramoćen i ponižen. Eto tako ostaje osramoćen i ponižen svaki koji želi mnogo zla muslimanima. Uzmite pouku o pametni! A na kraju »Poštuj božju zapovijed bog će te poštivati!«

Primi na znanje i ovo: Prepis ove poslanice biće poslan — akobogda — učenicima i dobrim ljudima u Beogradu, Edreni, Carigradu, Meki i Medini. Ako bude grijeha, vi ste odgovorni, kao što ste vi meni pisali, ako bude grijeha vi ste odgovorni. Ne samo da neće biti grijeha od ovoga, nego će se, akobogda, pokazati velika korist, kao što je uzvišeni bog rekao: »Zaista oni koji su napravili smutnju jesu grupica od vas, ne smatrajte to zlim sebi, nego je to dobro vama.²²⁾

Prema tome ako vama dođe kakva neugodnost od objavljivanja ove poslanice, ne korite mene nego korite sebe i onog koji vas je prevario, ko je pomagao vašu stvar, dao vam odobrenje, nagovarajući vas na neposlušnost i uništio vam bogobojažljivost.

Spas onom koji slijedi pravi put²³⁾ a ostavi nasilje i obijest.

Napisano 3 rebiul-ahira 1161 g. (2-IV 1748 g.).

Sluga siromašnih Muhamed
poznati užički šejh.

¹⁹⁾ Kur'an, III, 173.

²⁰⁾ Kur'an, VIII, 40.

²¹⁾ Kur'an, III, 174.

²²⁾ Kur'an, XXIV, 11.

²³⁾ Kur'an, XX, 47.

**MESSAGE DU CHEIH MUHAMMED D'UŽICA — AU VALI DE BELGRADE
MUHAMMED PACHA.**

Dans ce travail l'auteur publie une lettre intéressante qu'un certain cheih Muhammed d'Užica a écrite au vali de Belgrade Muhammed Pacha en l'an 1748. Cette lettre révèle un conflit entre le pacha de Belgrade et le cheih d'Užica. Les causes du conflit ne sont pas assez bien connues, mais du texte même de la lettre on voit que le cheih Muhammed s'est insurgé contre des actes de violence des fonctionnaires du pacha dans la province et essayé de défendre le raya de l'oppression des autorités. Par là le cheih s'est d'une part assuré de nombreux partisans, mais de l'autre il s'est attiré l'inimitié du pacha, qui a fini par le faire supprimer. Dans ce travail sont présentés des renseignements connus sur le cheih Muhammed d'Užica et sur le pacha de Belgrade Muhammed, à quoi font suite le texte turc de la lettre et sa traduction en serbo-croate accompagnée des explications les plus nécessaires.